5/13/2017 SvD 1982-01-12 - sida 10

—debatt—

BENGT GÖRANSSON, Folketshuschef, förbundsordf. i ABF, i en debattartikel angående en skrift som heter ”Blågula bilder”: Det är ett antal TV-chefer som åt evigheten räddat uttalanden de gjorde vid ett seminarium i höstas. En del av uttalandena är värda att uppmärksamma — mindre med tanke på evigheten än på behov av kritisk granskning av de maktanspråk som gömmer sig i dem.

Struntprat att ta på allvar

”DE FLESTA människor i det här landet hade ju aldrig sett en Strindbergspjäs innan TV kom till.”

”Dramaten har några få promille av det här landets befolkning. Som distributionsform till de många människorna skulle jag vilja påstå att man kan ha och mista den. Dramatens huvudsakliga uppgift är att se till att teaterkonsten finns till, att den lever vidare, att den utvecklas, att den utbildar skådespelare osv.... Men när vi skall föra ut den nya svenska teatern och den klassiska teatern, så går det inte på något annat sätt än via televisionen.”

”Varför skulle inte t. ex. Dramaten kunna betrakta TV som en av sina scener.... TV svarar för tekniken, teatern för övriga kostnader inklusive gager till skådespelarna.”

Citaten kommer från en skrift som heter ”Blågula bilder”. Det är ett antal TV-chefer som åt evigheten räddat uttalanden de gjorde vid ett seminarium i höstas. En del av uttalandena är värda att uppmärksamma — mindre med tanke på evigheten än på dagens behov av kritisk granskning av de maktanspråk som gömmer sig i dem.

De citerade raderna — det är *Oloph Hansson* som för ordet — innebär i koncentrat:

Före 1956 fanns ingen teater i landet — i varje fall hade de flesta aldrig sett Strindberg.

Dramaten har inget berättigande annat än som något slags TV-studio. När TV behagar sända Dramatenföreställningar, skall TV-bolaget bara betala för kameran.

Om detta bara vore det gamla vanliga struntpratet med vilket TV:s ledargarnityr brukar uppträda under sina landsomfattande konferensturnéer, kunde man avfärda det med ett skratt eller en gäspning. Men när det anses så viktigt att det ges ut i tryck — som underlag för framtidsbedömningar — finns det skäl att reagera.

”Dramaten har inget berättigande annat än som något slags TV-studio. När TV behagar sända Dramaten-föreställningar, skall TV-bolaget bara betala för kameran.” Foto: KENT ÖSTLUND

VAD ÄR DET FÖR kultur- och människosyn som ligger bakom? Är det verkligen en centralt dirigerad ”stencilkultur” vi vill ha i vårt land? Är det bra om alla svenskar samtidigt sitter hemma och ser samma TV-film — även om det är Ingmar Bergman som gjort den och den är bra? Hur går det då med mångfalden? Är det inte tvärtom bredden, variationen i kulturen som ger styrka och halt åt kulturlivet?

Om kirunabon, som TV-folket ömmar för, får bestämma, kanske han föredrar att få se Dramatenföreställningen på sitt eget Folkets Hus framför att få se den i TV-rutan.

BAKOM TV-FOLKETS anspråk anar man inte bara en ytlig kultursyn utan — och det är allvarligare — ett krasst maktbegär. TV är som massmedium dominerande. Det är några få som behärskar mediet — nu nöjer de sig inte längre med makten över mediet självt utan vill också ha tillgång till hela folket, genom att inordna alla andra kulturformer och medier under TV.

ATT DET KAN VARA så framgår också av ett annat yttrande som denna höst upprepats i det oändliga av de nya TV-cheferna: ”TV är ett demokratiskt medium”, säger de. Jag skrev till en av dem och frågade vad han menade och fick följande svar:

”TV når alla medborgare oavsett ekonomisk, social och fysisk status och oberoende av geografisk bostadsort och detta till en lägre kostnad än alla andra medier.”

DEFINITIONEN är genial: en boxningsmatch i Madison Square Garden är mera demokratisk än en fotbollsmatch i Älta, Pravda är mera demokratisk än Svenska Dagbladet, men möjligen mindre demokratisk än IKEA-katalogen som når ett helt lands alla hushåll utan kostnad för dem osv.

Demokratiargument skall legitimera maktkravet.

BLÅGULA BILDER — minnesskriften över ett av TV-bolagets seminarier — kanske kan få det goda med sig att den väcker till insikt. De som är intresserade av ett rikt och varierat kulturliv, som formas av människorna själva och inte av TV:s behov av publik, måste aktivt värna om sitt kulturintresse.

Det vore förödande om TV-chefernas i skrift dokumenterade enfald skulle få forma 80-talets kulturpolitik.

Bengt Göransson

SVENSKA INSTITUTET THE SWEDISH INSTITUTE SI

STIPENDIER OCH UTLANDSLEKTORAT

Stipendier för studier och forskning vid universitet och högskolor läsåret 1982/83 i följande länder:

Helårs- och sommarkursstipendier: Bulgarien, DDR, Polen, Tjeckoslovakien, Ungern.

Helårsstipendier: Kiels universitet i BRD, Turkiet.

Sommarkursstipendier: Jugoslavien, Rumänien, Sovjetunionen.

Ansökningstiden utgår **den 12 februari 1982.**

Helårsstipendier och studieplatser på egen bekostnad: Kina.

Ansökningstiden utgår **den 12 mars 1982.**

Utlandslektorat i svenska språket och litteraturen vid universitet och högskolor i följande länder:

Tillträde 1 april/1 maj 1982: Förbundsrepubliken Tyskland.
Tillträde 1 augusti 1982: Finland.
Tillträde 1 september 1982: DDR, Tjeckoslovakien, USA.
Tillträde 1 oktober 1982: Frankrike, Polen, Storbritannien, Förbundsrepubliken Tyskland.

Tjänsterna ledigförklaras under förutsättning av nuvarande innehavares övergång till annan tjänst.

Ansökningstiden utgår **den 12 februari 1982.**

Vidare upplysningar och ansökningsformulär kan rekvireras, helst skriftligen, från Svenska institutet, Box 7434, 103 91 Stockholm, tel 08/22 32 80.

”Det finns helt enkelt ingen samstämmig uppfattning om vem som skall tjäna mest, en gruvarbetare eller en läkare. Detta bör man . . .

. . . överlåta åt marknaden och inte majoritetsbeslut som endast leder till motsättningar och konflikter i samhället.”

Demokrati och ekonomi

”The Economic Prerequisite to Democracy” (Blackwell, Oxford, £ 9.50) av professor Dan Usher, anmäls av Dag S. Ahlander: Grunden för Ushers resonemang är att han anser att demokratin inte tål de påfrestningar som det skulle innebära för staten att bestämma och fördela inkomsterna i samhället.

VÄLFÄRDSSAMHÄLLET befinner sig i kris. Tillväxten har upphört och budgetunderskottet ökar. Människorna är besvikna och politikerföraktet ökar. Allt fler ekonomer förkastar Keynes och vill blåsa liv i ekonomi med traditionella marknadsekonomiska recept. I USA och England försöker Reagan och Thatcher omsätta idéerna i praktiken. Marknadsekonomin skall få igång tillväxten igen och lösa politikernas dilemma.

MEN FRÅGESTÄLLNINGEN kan drivas längre. Förutsätter demokratin kanske t. o. m. marknadsekonomin? Den frågan besvarar professor Dan Usher jakande i sin studie *The Economic Prerequisite to Democracy*. Han menar att demokratin vuxit fram i nära samspel med den ekonomiska utvecklingen i västerlandet. Marknadsekonomin med dess många oberoende beslutsfattare och maktcentra har skapat nödvändiga maktbalanser i samhället som gynnat demokratin. Marknadens osynliga hand har fördelat samhällets överskott utan alltför uppslitande politiska strider. När orättvisorna blivit alltför stora har systemet modifierats utan att i grunden förändras, exempelvis genom socialförsäkringssystemet. På det sättet har alltfler ansett sig ha mera att vinna på att bibehålla marknadsekonomin än att rasera den. På detta sätt har man uppnått det största och mest jämnt spridda välstånd som historien känner.

GRUNDEN FÖR Ushers resonemang är att han anser att demokratin inte tål de påfrestningar som det skulle innebära för staten att bestämma och fördela inkomsterna i samhället. Det finns helt enkelt ingen samstämmig uppfattning om vem som skall tjäna mest, en gruvarbetare eller en läkare, en byggnadsarbetare eller en kamrer. Detta bör man överlåta åt marknaden och inte majoritetsbeslut som endast leder till motsättningar och konflikt i samhället.

USHER MENAR att det alltid är möjligt att modifiera marknadskrafterna. Däremot måste man akta sig för att ersätta dem. Enligt Usher håller detta på att hända i alltfler demokratier genom många små beslut som till slut får denna effekt.

Här har Sverige gått längst. I dag går 2/3 av den svenska bruttonationalprodukten genom den offentliga sektorn i form av tjänster och transfereringar av olika slag såsom bostadsbidrag, socialbidrag, pensioner m.m. Genom transfereringarna har statsmakterna i allt högre utsträckning kommit att bestämma människornas verkliga levnadsstandard. Egna insatser och inkomster spelar en allt mindre roll.

DETTA HAR i sin tur lett till ökade motsättningar mellan olika grupper. Dagens jättelika budgetunderskott i många välfärdsstater visar också att det demokratiska samhället inte orkar hålla igen gentemot de många välorganiserade gruppernas inbördes oförenliga krav. Det har lett till en allmän överkonsumtion.

Ushers bok är intressant och hans tes bekräftas delvis redan av verkligheten i välfärdsstaterna. Ju större ansvar staten tar på sig för människornas välfärd desto större blir förväntningarna och därmed missräkningarna och frustreringen. Många skulle dock invända att fördelningsfrågan är så nära kopplad till frågan om vem som har makten i ett samhälle att den måste behandlas i demokratisk ordning i likhet med maktfrågorna som Usher vill överlåta åt de demokratiska institutionerna.

MAN KAN OCKSÅ ställa frågan om inte Usher förväxlar marknadsekonomin som system med tillväxten som fenomen. Kanske är det i stället så att demokrati förutsätter att det verkligen finns ett ekonomiskt överskott att fördela i form av offentliga beslut.

Bara då kan breda grupper i form av en demokratisk majoritet fatta beslut som inte går ut över andra breda grupper som händelsevis utgör en minoritet. Upphör tillväxten måste man antingen drastiskt minska antalet offentliga beslut eller fatta beslut som minskar vissa gruppers välfärd och status. Då blir det oro och motsättningar. Demokratin har ju gått hand i hand med ekonomisk tillväxt i Nordeuropa och Nordamerika. I så fall skulle vi i dag befinna oss i en utomordentligt utsatt position med en överdimensionerad offentlig sektor och en stagnerande ekonomi.

DETTA INNEBÄR INTE att ekonomisk tillväxt eller marknadsekonomi skulle leda till demokrati i andra länder och kulturkretsar. Tvärtom ser vi många exempel på diktatur, förtryck och kapitalistisk tillväxt runt om i världen. Här spelar också andra faktorer roll som ekonomer som Dan Usher alltför lätt glömmer bort. Det antika arvet, den västerländska filosofin, kristendomen och den vetenskapliga revolutionen har lett till en mycket specifik uppfattning hos oss om människan, hennes roll i världen, mänskliga rättigheter och mänsklig värdighet.

KANSKE UTGÖR i själva verket vårt eget kulturarv det viktigaste försvaret för demokratin och dess institutioner. Det är en fråga som Usher inte alls berör. Han ser samhällsutvecklingen ur snäv ekonomisk synvinkel. Det är bokens verkliga brist. Men det är en brist som den i så fall delar med en stor del av samhällsdebatten.

Dag S. Ahlander

boklådan

Charta 77

”Frihet och makt — röster från Charta 77” är titeln på den samling uppsatser som bokförlaget Barrikaden givit ut (ca 88:-, i översättningar av Bo Ekström och Sven B. Svensson) och som ger den hittills fylligaste presentationen på svenska av föreställningarna bakom den tjeckiska medborgarrättsrörelsen. Här dokumenteras också dess ideologiska bredd: från Peter Uhls marxistiskt inspirerade texter över Vaclav Havels humanistiskt-etiska bort till Jakub Trojans på kristen plattform.

SAMLINGENS viktigaste bidrag är naturligtvis Vaclav Havels långa essay om ”de maktlösas makt”, vid sidan av Leszek Kolakowskis texter är detta det mest djupsinniga som skrivits om den moraliska eller politiska protestens förutsättningar i en samhällsordning som beskriver sig själv som den reellt existerande socialismen. Hur långt den avlägsnat sig från sina ursprungliga ideal visar sig också i Havels essay.

SAMLINGEN SPEGLAR nu också den ideologiska pluralism som under många decennier så självklart förknippades med Masaryks och Beneš Tjeckoslovakien. ”Frihet och makt” påminner därför också om att denna tradition fortfarande lever: även om majoriteten av antologins författare sitter i fängelse, väntar på rättegång eller drivits i landsflykt.

Richard Swartz

under strecket

ÄR MÄNNISKAN VAD HON ÄTER?

Människan är vad hon äter påstod filosofen Feuerbach. Några nya utländska arbeten diskuterar just den tanken men på ett sätt som den tyske filosofen knappast skulle ha känt igen. Dessa böcker tar upp bl. a. frågan om vilken roll köttet spelar i de historielösa folkens diet.

Av SVANTE FOLIN

UPPFATTNINGEN om jägarlivets villkor har växlat mellan ytterligheter. Hobbes ansåg att naturtillståndet — individuellt sett — var ett lika kortvarigt som bestialiskt svineri. Rousseau proklamerade den ädle vilden, visserligen hade han aldrig träffat någon vilde, men hoppades fåvitskt att de var trevligare än de schweizare och fransmän han kände till.

1800-talet, berusat av ånga och framstegsoptimism, återförvisade jägaren till troglodytisk misär, där han, förmenad både stärkkrage och antimakass, förde en naken och hopplös kamp mot naturens vedervärdigheter. I våra yttersta dagar har den praktiskt taget utrotade arketypen återupphöjts till ett ekologiskt dygdemönster, som sybaritiskt vältrar sig i ”det ursprungliga överflödssamhället” och samtidigt befinner sig i fulltonig harmoni med naturen. Lika labilt är läget när det gäller lämpliga förebilder för vårt dunkla ekosociala ursprung på den afrikanska savannen. Ena året är grundaren av människodynastin en mordisk apa à la Ardrey, nästa en ganska hygglig prick à la R. Leakey. Underlag för en någorlunda intelligent diskussion i ämnet kan nu inhämtas i *Omnivorous Primates*, ed. Harding och Teleky (Columbia) och *Primate Ecology and Human Origins*, ed. S. Bernstein och E. O. Smith (Garland), där kritiskt bearbetade fakta från alla relevanta forskningsfält för första gången sammanställts i hanterlig form.

Den avfällige teologen L. Feuerbach menade sardoniskt att ”Der Mensch ist was er isst”, i vilket B. Brecht instämde med ”Erst kommt das Fressen”. Nyckeln till vårt väsens särart är enligt denna materialistiska teori av mer metabolisk än metafysisk karaktär.

JAKTHYPOTESEN utgår ifrån att de hominider, som startade knogandet i mänsklig riktning, var aparta i förhållande till andra hominider och apor genom att vara allätare med smak för kött. Generellt betraktas primaterna alltjämt som en rent vegetarisk djurgrupp. R. Harding visar att detta är fel. Primaterna har betydligt flexiblare matvanor än vad man tidigare trott. Inte mindre än 2/3 äter kött i någon form. Primaterna bör därför beskrivas som allätare snarare än växtätare, med implikationen att redan prehominiderna åtnjöt ett mer eller mindre yppigt köttinslag i sin diet.

FÄLTSTUDIER från senaste årtiondet visar att åtminstone babianer och schimpanser dels bedriver systematisk jakt på däggdjur dels delar med sig av bytet — två beteenden som tidigare reserverats för primatprinsen människan. G. Teleki, som studerat schimpansjakt i Gombe Stream-reservatet under många år, meddelar att schimpanserna jagar 11 aparter, 4 hovdjursarter, samt 4 andra sorters smådäggdjur. Apor svarar för 70 procent av bytet. Trots att schimpanserna väger c:a 45 kg, vågar de sig inte på offer på mer än 5—10 kg. Jakten är ett hanmonopol (96 procent), hannarna jagar ofta helt planmässigt i grupper på 2—5, med stor koncentration och under (för schimpanser) abnorm tystnad. Innan de aktivt kan förfölja eller tackla ett rörligt byte, verkar det som de behöver förbereda sig socialt, genom att hetsa upp sig till ett stegrat aggressionstillstånd.

Ett intressant faktum är att erbjudet kött eller utlagda kadaver ratas, tydligen uppfattas kött inte som mat, med mindre än att det dödas av gruppen. Nedlagt byte delas mellan jägarna (om de är flera) men även tillrusande tiggare tillvinner sig några köttslamsor om de är tillräckligt envetna. Det är oklart om beteendet skall beskrivas som generositet från jägarens sida, eller tolererat snyltande. Vid ett tillfälle observerade Teleki 15 schimpanser, som kalasade på 3 kg kött under 9 timmar, vilket tyder på att jagandet kan motiveras av sociala snarare än näringsmässiga skäl. Å andra sidan är hans beräkningar av schimpansernas totala köttintag betydligt högre än tidigare data. I en grupp åt schimpanserna 10 kg kött per år, vilket visserligen bara är en tiondel av t. ex. bushmännens konsumtion, men ändå förvånande mycket för en förmodat fruktätande apa.

VÅRA NÄRMASTE släktingar har visat sig vara formidabelt kapabla att hålla den vetenskapliga världen på tåspetsarna genom att ständigt ådagalägga nya och oväntade talanger. 60-talsmodellens oskuldsfulla, vegetariska, glättigt promiskuösa, håriga hippies fick dödsstöten 1978, då deras främsta utforskare Jane Goodall chockerade ett akademiskt auditorium på British Museum med en uppskakande skildring av brutala våldsdåd, mord och kannibalism, som nu grasserar i den förutvarande primatpastoralen vid Tanganyikasjön.

ÖVER HUVUD taget har den nimbus av harmlös godmodighet som nyligen omstrålade människoaporna förflyktigats i det kalla ljus, som förlängda fältstudier spritt över deras förehavanden. Hos gorillorna — ”de milda jättarna” — är t. ex. dödsmisshandel av en sjuk och åldrad hona fotografiskt belagd och de silverryggade hannarna mördar med förkärlek obesläktade ungar i det förmodade syftet att främja sina själviska gener. Den oemotståndliga orangutangen är det enda däggdjur, som regelbundet ertappats i våldtäktssituationer o. s. v. Kort sagt, primater i allmänhet och människoapor i synnerhet har visat sig vara väsentligt aggressivare än någon — den förhånade R. Ardrey undantagen — hade trott. (För närmare detaljer se *”The great apes”*, ed. D. A. Hamburg och E. R. McCown, B. Cummings, 1979.)

Paleoantropologen G. Isaac har idogt följt det spår av sopor och avfall ”the garbage record”, som leder bakåt genom pleistocen och in i pliocen, för att bilda sig en uppfattning om de tidiga hominidernas måltidsvanor. Utgrävningar i Östafrika indikerar att våra förfäder jagade, slaktade, hemförde och fördelade kött vid tillfälliga boplatser för mer än 2 miljoner år sedan. Om de allätande hominiderna kombinerade omfattande insamling av växtföda med ett opportunistiskt komplement av jagat eller snyltat kött kan denna eklektiska näringsstrategi förklara många viktiga nymodigheter förknippade med människoblivandet.

Jägarens arbetsdag är kort.

Arbetsfördelningen mellan könen med utbyte av olika födoämnen blev en gynnsam adaption. ”Språk” som gjorde det möjligt att göra upp gemensamma planer för framtiden fick en vikt som det saknar hos subhumana primater. Det långvariga bandet mellan föräldrar, som båda bidrog till den fysiskt efterblivna avkommans överlevnad och välfärd fick en i däggdjurssammanhang onormalt stor betydelse etc.

Samtida, snabbt försvinnande fragment av vår ursprungliga livsform studeras nu med desperat intresse. De är inga levande fossil, som kan ge entydiga svar om människans ursprungliga adaptioner, men är ändå av oskattbart värde för förståelsen av vårt släktes fundamentala livsform. Endast arroganta ignoranter betraktar jägar-samlarfolken som primitiva och oskickliga på grund av deras obetydliga teknologiska faciliteter. Sanningen är snarare den, att ju lägre ett samhälles tekniska nivå — desto större krav ställs det på varje individs intelligens. Industrisamhället är en anomali, som bl. a. medger att även de svagsinta kan frodas.

Antropologen B. Hayden har sammanställt en komparativ översikt av etnografiskt beskrivna jägar-samlarfolk. I den infekterade frågan om grönsakernas respektive köttets bidrag till den totala menyn fastslår han följande: Insamlade växter är normalt den pålitligare och kalorimässigt betydelsefullaste näringskällan och utgör därför kosthållets bas. Kött är åtrått men av oregelbunden förekomst. Generellt gäller Lees kommentar rörande bushmännen: ”De äter så mycket vegetabilier som de behöver och så mycket kött som de kan.” Proportionen kött varierar i olika samhällen mellan 90 och 10 procent med ett medelvärde av 35 procent (vikt). I denna beräkning oinkluderade källor till animalprotein är sådana, ibland betydande, som emanerar från insekter och inmundigade medmänniskor.

Jägar-samlargruppernas numerär faller normalt inom ”det magiska intervallet”, d. v. s. 20 till 50 personer, som utnyttjar ett område i storleksordningen 1 000 till 2 500 kvkm. Allmänna föreställningar till trots är individuell jakt effektivare än kollektiv dito. Bortsett från sociala och trygghetsmotiv är den främsta anledningen till sammanslutning av flera jägare att medlemmarna tjänar på att kombinera sina resurser. Eftersom jaktlyckan är slumpmässig, bushmän t. ex. räknar med ett byte på 4 jaktdagar, ökar möjligheten att få stek till middag med antalet separata jaktlag.

Kvinnornas växtsamlande, som sker närmare boplatsen, är fysiskt krävande. Arbetet saknar naturlig rytm — gå, stanna, huka, gräv eller sträck och plocka. Bördan av vanligen orensade grönsaker blir allt tyngre och ökas av skrymmande men nödvändiga bränsleknippen. Beroende på omständigheterna bidrar kvinnornas slit med 50 till 100 procent kalorier av den totala försörjningen.

Ändå är det jakten som ger prestige, formar stammens mytologi och ger anledning till efterlängtade utsvävningar i samlandets odramatiska monotoni. De bäst studerade av alla jägar-samlarfolk, bushmännen, hungrar efter kött och alla deras visioner av det goda livet centreras kring köttberg. Antropologen Silberbauer har noterat att kvinnor urinerat av ofrivillig upphetsning när kött bärs in i lägret, även under tider av god jaktlycka. Enligt beräkningar äter bushmän i sitt marginella habitat 107,9 kg rent kött per individ och år, vilket kan jämföras med svenskarnas spartanska 17 kg. Denna standard upprätthålls med en arbetsinsats av 2—5 timmar per dag och med en befolkning, där 40 procent består av improduktiva barn och gamlingar. (Jägare-samlare åtnjuter alltså en relativt lättvunnen, rikt varierad gastronomi, baserad på ett hundratal råvaror. Varje steg bort från vår grundekonomi har varit ett både kulinariskt och näringsmässigt steg bakåt. Bondens diet är jämförelsevis skrämmande enahanda och obalanserad.)

SAMMANFATTNINGSVIS har författarna till Allätande primater, sina intentioner till trots, inte lyckats skjuta jägarhypotesen i sank. Människolinjen har utvecklats under c:a 3 miljoner år som en allätande primat med stor fäbless för biff, vanligen nedlagd i jakt. Våra grundläggande anpassningar och egendomligheter härrör till stor del från denna tidsmässigt totalt dominerande period. Biologiskt är vi adapterade till jägarna—samlarnas specialiserade livsform.

Genom intellektuell opportunism har vi sent i tiden lyckats förändra dessa villkor långt snabbare än vår förmåga till biologisk anpassning. Vår intelligens är narcissistiskt fixerad vid sina kulturella kreationer och förnekar sitt biologiska ursprung, vilket gör oss penibelt oförmögna att kontrollera vårt livaktiga atavistiska substrat. Den felande länken mellan apa och Homo sapiens är, som Konrad Lorenz konstaterat, alltjämt människan.

Svante Folin är författare

SvD 82-01-12

1/1